

PROBLEMELE CULTURILOR NEOLITICULUI MIJLOCIU, TÂRZIU ȘI TRECEREA LA ENEOLITIC ÎN SUD-ESTUL EUROPEI

Marin Nica

Majoritatea arheologilor sunt de acord că extinderea complexului cultural balcano-anatolian al neoliticului mijlociu și târziu de la sud-est spre nord-vest peste substratul neoliticului vechi a avut drept rezultat, în urma simbiozei dintre ele, formarea a numeroase grupe culturale înrudite și legate în spațiu, începând din vestul Anatoliei până în centrul Europei¹.

În majoritatea așezărilor neoliticului vechi din sud-estul Europei², în special în tell-uri (Servia, Karanovo, Tell Azmak, Kazanlık, Samovodene, Anzabegovo, Vinča etc.) arheologii au constatat cum peste orizontul de cultură cu ceramică pictată se suprapune stratigrafic, un altul cu ceramică neagră, neagră-cenușie frumos lustruită, cu forme bitronconice și ornamentate cu caneluri, pliseuri, incizii, motive specifice neoliticului mijlociu și târziu.

Bazați pe acest gen de ceramică, lucrată mai ales în tehnica "blacktopped" unii arheologi au fixat originea acestui fenomen de difuziune în Orientul Apropiat mai precis în Egipt³ (culturile Badari și Negade), Mesopotamia⁴ (T. Halaf, T. Shaghir Bazar, T. Arpachiyah, Hassuna). În Cilicia, în orizontul Amuq C de la Mersin⁵ (nivelul XVII), se simte o puternică influență Halaf care duce la înmulțirea speciei lustruite negru și ornamentată cu linii lustruite sau incizate. La același orizont cronologic această specie se extinde din centrul Anatoliei (Can Hasan, Catal Hüyük)⁶ în zona vestică iar de aici în Thessalia, Macedonia și Tracia⁷.

Începuturile acestui fenomen s-au desfășurat pe spații largi, inegale în timp și spațiu. Ele coincid cu supraviețuirea încă a câtorva așezări ale neoliticului timpuriu din Balcani⁸ (Dimini, Arapi, Tsangli, Gradeșnița, Vincovci etc.) cu ceramică pictată policrom de tip Cârcea⁹ și cu formarea sau nașterea civilizației liniar-ceramice din centrul și est-centrul Europei¹⁰.

În așezările mai apropiate geografic de principalele centre ale difuziunii fenomenul nașterii neoliticului mijlociu și târziu s-a desfășurat mult mai devreme. Astfel, în timp ce în așezarea neolitică timpurie de la Cârcea – "Viaduct" ceramica pictată policrom, ca și în Thessalia la Dimini,

¹ Vl. Milojević, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel-und Südos-Europas*, Berlin, 1949, p. 33-110; idem, J. R. G. Z. M., 9. 1964, p. 17-85; D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București 1966, p. 50, 57, 81, 90; J. Deshayes, Z. N. M., Belgrad, VI, 1970, p. 21; Milutin Garašanin, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, II, Sarajevo, 1979, p. 144-213; J. Mellaart, *Antiquity*, 24, 1960, p. 270-278; Gh. Lazarovici, *Tibiscus*, 5, Timișoara, 1978, p. 64; idem, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 72, 73; Nandor Kalicz, János Makkay, *Die Linienband keramik in der Großen Ungarischen Tiefebene*, Budapesta, 1977, p. 33 și urm.

² Vl. Milojević, *op. cit.*, p. 44-47, 75, 76; Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge, 1939, p. ; G. J. Georgiev, *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga, 1962, p. 45-100; idem, *Studia Balcanica*, Sofia, 5, 1971, p. 24-30; idem, Thracia, I. Sofia, 1972, 5-27; p. 10-15; Henrieta Vajsova, S.A., 14, 1, 1966; idem, *Jungsteinzeit in Bulgarien*, Sofia, 1982, p. 15-19; Petăr Stanev, *Godišnik na muzeite ot severne, Bulgaria*, 11, Varna, 1985, p. 15-25, pl. 1-5; Bogdan Nikolov, *Gradeșnița*, Sofia, 1974; Milutin Garašanin, *op. cit.*, Gheorghe Lazarovici, *op. cit.*, p. 72-74, 106-114; idem, *Tibiscus*, Timișoara, 1978, p. 57-66; Marin Nica, *Dacia*, N.S., 21, 1977, p. Marija Gimbutas, *Neolithic Macedonia*, Los Angeles, California, 1976, p. 11-26.

³ H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte*, I, Jungsteinzeit, München, 1968, 30, 9/1-5, 8/30-58, 32, 186, 56/A, 1, 3-4, B3; D. Berciu, *La izvoarele istoriei*, București, 1967, p. 180 și urm.

⁴ A. Louise Perkins, *The Comparative Archaeology of Early Mesopotamia*, 2 SAOC, 25, 1963, ed. IV, p. 11, 27.

⁵ Vl. Milojević, *op. cit.*, p. 18.

⁶ D. H. French, A.S., 15, 1965, p. 88, fig. 4/1-4, 7-15, 5/1, 3-10; idem, A.S.

⁷ E. J. Holmberg, A.J.A., 68, 1964, p. 343 și urm.; M. Garašanin, *Arh. Vesn.*, IV, 1, 1953, p. 75-91; Georgis Bakalakis și A. Sakellarin, *Paradimi*, Mainz, 1981, p. 1-84.

⁸ Ch. Tsuntas, *AI proistoricau akropoleis Diminion kai Sesklou*, 1908, p. 74, 79, 118, 159; H. Hauptmann und Vl. Milojević, *Die Funde der frühen Dimini – zeit aus der Arapi-magula Tessalien*, Bonn, 1966; Bogdan Nikolov, *op. cit.*, Stojan Dimitrijević, *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, Sarajevo, 1979, p. 246-256.

⁹ M. Nica, *op. cit.*

¹⁰ Nandor Kalicz, Iánnos Makkay, *op. cit.*, p. 114-116.

se afla în plină înflorire, în zona Traciei¹¹, mai precis în așezările karanoviene, aceasta dispăruse fiind înlocuită cu cea de tip Karanovo II, lustruită monocrom și ornamentată cu pliseuri. Difuziunea s-a desfășurat fără o migrație masivă, prin transmiterea și adaptarea la condițiile locale a unor forme de economie și cultură materială noi, chalcolitice, anatoliene care vor contribui la formarea culturilor neoliticului mijlociu și târziu. Un exemplu în acest sens poate fi dat tot de așezarea neolitică de la Cârcea "Viaduct"¹², unde pictura policromă, cu motive locale, se aplică, acum, pe forme noi, bitronconice, excluzând, în schimb, motivul canelurii sau pliseul tipic ceramicii karanoviene. Aceste fenomene se repetă și în perioada neoliticului mijlociu și târziu când aceeași comunitate neolitică din bazinul inferior al Jiului, creatoare a unui nou aspect cultural, numit de noi Dudești-Vinča¹³ și Karanovo III-IV pe care le interpretează și le aplică într-un mod original. Nu trebuie exclusă pătrunderea, în anumite momente, și a unor grupe etnice purtătoare de bunuri culturale străine de fondul local care își vor impune amprenta asupra caracteristicilor de bază ale civilizațiilor neoliticului mijlociu de pe teritoriul Europei de sud-est.

Un exemplu, în acest sens, poate fi dat de cultura Vinča care apare în regiunea dunăreană ca o civilizație gata formată, cu trăsături și caracteristici care o deosebesc de cultura Starčevo-Criș, cu care intră în contact¹⁴. În cadrul aceluiași fenomen balcano-anatolian, unde impulsul cultural a fost însoțit și de cel etnic se nasc o serie de culturi ca Paradimi, Dimini, Veselinovo, Vinča, Dudești, Protokakani, care au în comun următoarele elemente: ceramica neagră lustruită, ceramica cenușie, canelurile, pliseurile, formele bitronconice și carenate etc.

Unele deosebiri care s-au putut constata la culturile amintite mai sus se pot pune fie pe seama receptivității sau rezistenței fondului cultural local, fie datorită diferențierii cronologice în geneza acestora. Așa cum, de altfel, susține și Gh. Lazarovici¹⁵, specialist în problemele culturii Vinča, lipsa cercetărilor în estul Traciei și nord-vestul Anatoliei împiedică explicarea originii acestor fenomene care se leagă mai întâi de sudul Anatoliei.

La începutul neoliticului mijlociu, teritoriul țării noastre s-a aflat sub influența a două curente culturale: primul, și cel mai puternic, a fost de origine sud-estică, sudică și sud-vestică iar al doilea dinspre Europa Centrală.

În Transilvania și Moldova, peste orizontul întârziat, al culturii Starčevo-Criș, își face apariția un nou curent cultural de origine central-europeană cunoscut sub numele de cultura Ceramicii liniare¹⁶. În perioada de la sfârșitul culturii Starčevo-Criș, în așezările de acest tip din nord-vestul și sud-estul Transilvaniei¹⁷ (Leț Zăuan, Suplacu de Barcău etc.) și din Moldova¹⁸ (Trestiana, Valea Lupului, Perieni, Suceava, Grumăzești etc.) încep să apară rare elemente chalcolitice, ca de exemplu canelurile, pe vase de culoare neagră, foarte asemănătoare celor de pe ceramica culturii Vinča. Ele indică faptul că în aceeași vreme în părțile de sud-vest ale țării noastre și în regiunile învecinate din Iugoslavia începuse deja evoluția culturii Vinča¹⁹. Din confruntarea celor două curente culturale, sudic și central european, altoite pe fondul local, vor lua naștere noi civilizații caracteristice neoliticului mijlociu și târziu.

¹¹ Georgi Georgiev, *Thracia*, I, Sofia, 1972, p. 21, fig. 7; idem, *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga, 1966, p. 57-65, pl. VIII-X; Henrieta Vojsova, *op. cit.*

¹² M. Nica, *op. cit.*, idem, *Neoliticul timpuriu și mijlociu în zona răsăriteană a Olteniei*, II, lucrare de doctorat, Craiova, 1984, fig. 19-20.

¹³ Idem, Dacia N.S., 23, 1979, p. 31-34, fig. 19/2,3.

¹⁴ Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 72.

¹⁵ *Ibidem*, p. 73.

¹⁶ Ion Nestor, SCIV, II, 1951, 2, p. 17-26; Eugen Comșa, SCIV, XI, 1960, 2, p. 271-242; idem, *ZfA.Z.Archäol*(8), p. 8-9, Berlin, 1974; idem, *Neoliticul pe teritoriul României*, București, 1987, p. 38; N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1976, p. 9-16.

¹⁷ Eugenia Zaharia, *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 5-51; idem, SCIV, VI, 1-2, 1955, p. 287-295; E. Lakó, *Acta MP*, I, 1977, p. 41-42; idem, *Acta MP*, II, 1978, p. 11-15; D. Ignat, *Crisia*, 1978, p. 9-25; idem *Crisia*, 1973, p. 25; idem, *Acta M.N.*, 1977, p. 13-21; idem, *Materiale*, Oradea, 1979, p. 45-54; Gh. Lazarovici, *Acta M. N.*, XVII, 1980, p. 13-29.

¹⁸ Eugenia Păpușoi, *Cercetări istorice*, S.N., XI, Iași, 1980, p. 118-129; Nicolae Ursulescu, *Evoluția culturii Starčevo-Criș pe teritoriul Moldovei*, Suceava, 1984, p. 18-20, 40, pl. 9/13, 27/16-20; S. Marinescu-Bîlcu, SCIVA, 26, 4, 1975, p. 500-501 și nota 53.

¹⁹ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 70-139; Milutin Garašanin, *op. cit.*, p. 143-166, 181-189.

Astfel, în nord-vestul țării noastre, în preajma cursului inferior al Someșului s-a format cultura Ciumești²⁰ cu elemente de tradiție Criș, la care se adaugă cele liniare de tip Szatmar²¹.

Privind originea liniarului timpuriu din Pannonia, Gh. Lazarovici²² este de părere că la formarea bazei sale participă două componente sudice respectiv elemente directe ale "șocului" vincian și elementele de sinteză Starcevo IV, precum și două componente panonice vechi: un orizont Körös evoluat și componenta mezolitică tardenoisiană. Momentul cronologic al celor mai timpurii descoperiri liniare propriu-zise ar fi la orizont Starcevo-Criș IV A – Vinča A2, vreme în care se constată și un proces invers, ca rezultat al presiunii sudice, manifestat prin pătrunderea unor grupe liniare spre sud sau înmulțirea importurilor liniare în mediul vinčian.

Noile cercetări ale aceleiași cercetător au dus la identificarea în nord-vestul României a unui nou grup cultural cu ceramică pictată numit Pișcolt²³. Acesta se află, de asemenea, la zona de interferență a două cercuri culturale – cel balcanic și cel panonic. El cuprinde toate elementele sesizate la Ciumești și Săcuieni dar cu mult mai clare și bogate. Evoluția grupului Pișcolt s-a desfășurat, după Gh. Lazarovici²⁴, în 3 etape: Pișcolt, Săcuieni și Vărzaru.

În sudul Crișanei și în regiunea învecinată din Ungaria, culturii Ciumești i-a corespuns în timp o altă cultură cunoscută sub numele de Szakalhat-Lebö²⁵, caracterizată prin numeroase boluri, cu decor incizat spiralic completat, adesea, cu culoare "crudă" și către sfârșit, prin grupuri de liniuțe pe mijlocul benzilor.

În peșterile din zona Cheile Turzii²⁶, Peștera Devenului din centrul-vestul Transilvaniei a fost identificată o nouă cultură asemănătoare cu Lumea Nouă de la Alba Iulia²⁷, numită de N. Vlassa, cultura Cheile Turzii – Lumea Nouă.

Momentul pătrunderii comunităților ceramicii liniare în Moldova pare a se situa, după Vl. Dumitrescu²⁸ într-o etapă relativ târzie a evoluției sale mai precis la sfârșitul fazei a III-a (după oronologia lui J. Neustupny).

După Eugen Comșa²⁹, comunitățile ceramicii liniare, cu o evoluție în câteva faze, au fost deosebit de active, ocupând vestul Ucrainei, mai toată Moldova, nord-estul Munteniei și într-o fază mai evoluată pătrund și în sud-estul Transilvaniei³⁰, până pe cursul mijlociu al Mureșului intrând în contact cu comunitățile târzii ale culturii Turdaș.

În faza a II-a comunitățile culturii Ceramicii liniare s-au răspândit spre sud, în zona ocupată, până atunci, de comunitățile târzii, Criș³¹. La Perieni³² locuirea Criș era suprapusă de una liniară din a doua fază a acesteia.

Din sudul Moldovei purtătorii aceleiași culturi înaintează în nord-estul Munteniei³³, intrând în contact cu comunitățile culturii Dudești³⁴, contribuind, în același timp, la nașterea aspectului cultural Șudiți³⁵ din preajma râului Buzău. Aspectul Șudiți este considerat de către unii arheologi că

²⁰ Eugen Comșa, AAC, XIII, 1973, p. 39-49; idem, Dacia, N.S., VII, 1963, p. 477-484; Eugen Comșa și Z. Nanoși, SCIV, 23, 1976, I, p. 3-17; Al. Păunescu, Dacia, N.S., VII, 1963, p. 467-475.

²¹ N. Kalicz și J. Makkay, *op. cit.*, p. 18-29; pl. 1-21; Gh. Lazarovici, Acta M.N., XVII, 1980, p. 26-88.

²² *Ibidem*, p. 28.

²³ Gh. Lazarovici și I. Nemeti, Acta M.P., 1983, p. 17-60.

²⁴ *Ibidem*, p. 34-36.

²⁵ Eugen Comșa, ZfA.Z.Archäol (8), Berlin, 1974, p. 7; Eugen Comșa și Nanáni Zoltan, SCIV, 23, I, 1972, p. 62; N. Kalicz și J. Makkay, *op. cit.*, p. 83-92, p. 330-335, 342-357.

²⁶ Eugen Comșa, ZfA.Z.Archäol (8), Berlin, 1974, p. 8; idem, p., *Neoliticul pe teritoriul României*, București, 1987, p. 31; N. Vlassa, *op. cit.*, p. 20-27, fig. 3; Vl. Dumitrescu, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, București, 1983, p. 91.

²⁷ D. Berciu, *Zorile istoriei...*, București, 1966, p. 77.

²⁸ *Ibidem*, p. 95-96.

²⁹ Eugen Comșa, *op. cit.*, p. 38, D. Berciu, *op. cit.*, p. 75-77.

³⁰ Eugen Comșa, *op. cit.*; D. Berciu, *op. cit.*, V. Vlassa, *op. cit.*, p. 4-14.

³¹ Eugen Comșa, *op. cit.*; D. Berciu, *op. cit.*

³² M. Petrescu-Dâmbovița, *Materiale*, III, 1957, p. 65-79.

³³ V. Teodorescu, SCN, 4, 1965; idem, *Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie*, I, București, 1971, p. 42-51.

³⁴ Eugen Comșa, SCN, 20, 4, 1969, p. 567-573.

³⁵ V. Teodorescu, SCN, 17, 2, 1966, p. 226-232.

ar fi contribuit la formarea culturii Boian³⁶. Limita maximă de sud-vest a culturii ceramicii liniare este documentată la Vădastra³⁷, prin descoperirea, în primul strat, al așezării, a două cioburi mici, cenușii, din boluri cu decor incizat cu capete de note subțiri, prelungi.

Un mic fragment ceramic, lustruit, cenușiu, ornamentat în același mod a fost descoperit, de noi, în primul nivel de locuire din așezarea aspectului cultural Dudești-Vinča de la Leu³⁸. Două fragmente de tip Šarka descoperite în așezarea de la Rașt³⁹ aparțin fazei Vinča B2-C.

Triburile cu ceramică liniară din grupa “cu note muzicale” au pătruns, deci, relativ târziu în aria carpato-dunăreană, unde au jucat, după D. Berciu⁴⁰, un rol excepțional de important în geneza culturilor ce au urmat: Precucuteni⁴¹, Boian⁴², Tisa și orizontul Pre-Petrești din Transilvania.

Prin căi indirecte, Dudești și Boian, cultura ceramicii liniare a influențat geneza și evoluția culturii Vădastra.

Deși referitor la geneza culturilor Precucuteni și Boian, s-au adus numeroase contribuții, rămân încă numeroase probleme de rezolvat, dacă ne referim mai ales la modul de asimilare de către populația neolitică autohtonă a elementelor culturale liniar-ceramice în primele etape de formare a celor două civilizații.

Rezultatele săpăturilor efectuate între anii 1972-1974 la Cernica⁴³ au adus date foarte importante pentru clarificarea raporturilor culturale și cronologice dintre faza Cernica a culturii Dudești și etapa finală a fazei Bolintineanu⁴⁴.

Este interesant de comentat, în urma prezentării materialului ceramic scos din cele două straturi, Cernica⁴⁵ și Bolintineanu⁴⁶ care se suprapuneau, lipsa a numeroase forme de tip Dudești în repertoriul din prima fază a culturii Boian.

Pentru prima etapă a fazei Bolintineanu, neclarificată, încă, continuarea cercetărilor în nord-estul Munteniei, în aria aspectului Sudiți, acolo unde s-a produs contactul celor două civilizații Dudești și liniară, ar putea aduce date noi pentru rezolvarea acestei probleme.

Cercetările din ultimii ani efectuate de Bobi Victor în județul Vrancea, la Coroteni⁴⁷ și de Marian Neagu la Lunca⁴⁸ pe terasa inferioară a Mostiștei (jud. Călărași) au adus date inedite din prima etapă a fazei Bolintineanu și trecerea la faza următoare, Giulești. Și pentru începuturile acestei faze datele sunt, de asemenea, foarte sărace. Renunțarea, în faza Giulești la unele forme ceramice și motive din faza Bolintineanu cât și bogăția de motive incizate ce amintesc de cele liniare, combinate, acum cu caneluri pe care nu le întâlnim în faza anterioară, rămân, în continuare, neexplicate.

Evoluția tehnicii ornamentale cât și prezența noilor motive de caneluri conturate de incizii pe ceramica din fazele evaluate ale culturii Boian⁴⁹ trebuie puse pe seama legăturilor cu civilizațiile sudice, de tip Karanovo IV. Materialul arheologic, foarte bogat și variat, recoltat în urma recentelor săpături efectuate în așezările de tip Boian de la Piatra-sat – “Nucet” și “Vadul Codrii” ne oferă numeroase elemente pentru a da răspuns la problemele amintite mai sus.

Curentul cultural sudic și sud-estic mult mai puternic va avea rol hotărâtor la formarea culturilor neoliticului mijlociu și târziu Dudești, Boian, Vădastra, Vinča – Rast, Vinča-Dudești din

³⁶ Silvia Marinescu-Bîlcu, *VII-e Congrès International*, 1, Praga, 1970, p. 423-426; Sebastian Morintz, *Dacia*, N.S., VII, 1963, p.

³⁷ Corneliu Mateescu, *Materiale*, VII, 1961, p. 58.

³⁸ M. Nica și T. Niță, *Dacia*, N. S., XXIII, 1979, p. 48, fig. 12/7.

³⁹ Vl. Dumitrescu, *SCIVA*, 2, 32, 1981, p. 233-240, fig. 1/1, 2; 2/1, 2.

⁴⁰ D. Berciu, *Zorile istoriei...*, București, 1966, p. 78.

⁴¹ Silvia Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 109-131.

⁴² Eugen Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 223-229.

⁴³ Idem, *Dacia* N.S., 18, 1974, p. 9-18.

⁴⁴ Idem, *Dacia* N.S., 19, 1975, p. 19-26.

⁴⁵ Idem, *Dacia* N.S., 18, 1974, p. 15, fig. 7-15.

⁴⁶ Idem, *Dacia* N.S., 19, 1975, p. 22, fig. 5-9.

⁴⁷ Bobi Victor, Raport asupra cercetărilor de la Coroteni, comuna Slobozia Bradului, jud. Vrancea, __ XIV-a Sesiunea anuală de rapoarte, Tulcea, 1980.

⁴⁸ Ceramică inedită în depozitul Muzeului din Călărași.

⁴⁹ M. Nica, Ion Ciucă, *Arhivele Olteniei*, S.N., 5, 1986, p. 64, 65, fig. 2-3.

Câmpia Română și Hamangia de la sud de Dunăre.

Tracia a constituit nu numai principala cale de pătrundere a celor mai vechi elemente ale chalcoliticului balcano-anatolian de tip Karanovo II ci și un centru secundar, de difuziune, reprezentat de grupele Karanovo II, III (Veselinovo), IV (Kaloianoveț) și cel din regiunea Traciei de pe malul mării (Paradimi, Sitagroi, Photolivos și Komotini).

Numeroase elemente comune (ceramica neagră, lustruită și cu pliseuri sau caneluri) de tip chalcolitic ce caracterizează grupele culturale ale neoliticului mijlociu și târziu: Ussoe I,II, Samovedene – Hotnița – Târnovo (NE Bulgariei), Vădastra (S. României), Gradeșnița (N. V. Bulgariei), Dudești și Boian (Muntenia), Dudești-Vădastra (bazinul inferior al Oltului), Vinča-Dudești (bazinul inferior al Jiului) se datorează originii lor, culturale, comune de tip Karanovo II, III (Veselinovo), cât și influențelor Karanovo IV (Kaloianoveț), iar mai târziu a celor de tip Marița care determină, în final, trecerea la eneolitic.

Rezultatele cercetărilor noastre din așezările Dudești-Vădastra de la Fărcașele-Hotărani și a celor de tip Vinča-Dudești de pe valea Jiului, coroborate cu observațiile făcute asupra materialelor arheologice din muzeele Bulgariei ne-au permis formularea ipotezei cu privire la căile de pătrundere a influențelor civilizațiilor cu ceramică neagră, lustruită, canelată și incizată din Anatolia Centrală (Can. Hasan)⁵⁰ și nord-vestul Asiei Mici (Demirci Hüyük)⁵¹.

Din bazinul Kamcia (Asparuhovo, Dolgopol)⁵², purtătorii culturii Ussoe I au înaintat, în grupuri mici prin văile Lomului Alb și Negru sau pe alte văi secundare, spre Dunăre, intrând în contact cu populațiile neolitice locale din sudul Munteniei și au contribuit la nașterea culturii Dudești.

Situații asemănătoare s-au repetat și pe văile râurilor Iantra (Hotnița, Samovedene, Târnovo), Osîm, Vit, Isker, (Vodna – Lucovit, Devetaškata Peștera) și Ogosta (Gradeșnița).

Faptul că materialele arheologice vădăstrene din așezările de la Vodna-Lukovit⁵³ și Devetaskata Peștera⁵⁴ din bazinul Iskerului sunt similare cu cele descoperite la noi la Fărcașele-Hotărani demonstrează odată mai mult că în perioada neoliticului mijlociu și târziu văile Isker și Oltului, ca și văile Ogostei (Gradeșnița)⁵⁵ și Jiului (Cârcea) au constituit coridoare de circulație permanentă a influențelor culturale, reciproce.

Cultura Hamangia⁵⁶, de origine mai îndepărtată (Orientul Apropiat) este răspândită în mai toată Dobrogea și spre sud până în apropierea de Burgas⁵⁷ și se dezvoltă în raporturi culturale și cronologice cu civilizațiile Boian și Precucuteni. Noile cercetări aduc date inedite cu privire la originea, evoluția și relațiile cu civilizațiile neolitice vecine.

După noile investigații ale lui Puiu Hașoti, începuturile migrării purtătorilor culturii Hamangia, ar putea fi puse în evidență de documentarea invaziei unei populații din nord-vestul Anatoliei, care au distrus civilizația Hacilar și a adus o ceramică monocromă și o plastică stilizată⁵⁸. Invazia a fost plasată în perioada (5500-4000 î. Ch.) corespunzătoare chalcoliticului timpuriu anatolian⁵⁹. Ceramica descoperită în câteva așezări din Anatolia de vest și publicate de D. A. French, seamănă cu ceramica culturii Hamangia atât prin forma vaselor, tehnica de lucru, cât și prin prezența slipului lustruit⁶⁰.

Populația din vestul Anatoliei a migrat mai întâi în zona Hacilarului apoi spre nord pe

⁵⁰ D. Berciu, *Zorile istoriei...*, București, 1966, p. 82; D. French, A.S., XII, 1962, p. 27-40, fig. 5, 9; idem, A.S., 1961, p. 35, 36, fig. 3-5, pl. 1.

⁵¹ Eugen Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României*, București, 1987, p. 37; M. Korfmann, *Studia Praehistorica*, 1-2, Sofia, 1978, p. 89-95.

⁵² H. Todorova, *Sovatskaia Arheologia*, 4, 1973, p. 31, fig. 2-7; G.J. Georgiev și colaboratorii, *Jungsteinzeit in Bulgarien*, Sofia, 1986, p. 14.

⁵³ Ceramica inedită de tip Vădastra II-IV în depozitul Muzeului de Istorie din Sofia.

⁵⁴ V. Mikov, N. Djambazov, *Devetaškata Peștera*, Sofia, 1960, p. 49, fig. 33.

⁵⁵ G. J. Georgiev, *op. cit.*, Bogdan Nikolov, *Gradesnita*, Sofia, 1974.

⁵⁶ D. Berciu, *Cultura Hamangia*, București, 1966, p. 14-34, 52-57.

⁵⁷ Idem, *Zorile istoriei...*, București, 1966, p. 56, 57.

⁵⁸ Puiu Hașoti, *Pontica*, 1982, XV, p. 39.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 40.

litoralul Mării Negre pe teritoriul actual al Dobrogei. Originea anatoliano-geeo-mediteraniană a culturii Hamangia nu mai poate fi pusă la îndoială.

După noile materiale publicate de P. Hașoti descoperite la Medgidia-Satu Nou⁶¹ se poate accepta o sincronizare a primei faze Golovița a culturii Hamangia cu una din fazele culturii Dudești anterioare culturilor Boian și Vădastra. În această situație se poate accepta contemporaneitatea celor 4 curenți culturale sudice care s-au desfășurat pe cele 4 culoare: litoralul Mării Negre, Iantra, Struma-Isker și Vardar-Morava. Dintre acestea cel sud-vestic de pe Vardar-Morava s-a dovedit cel mai puternic dând naștere culturii Vinča⁶² cu cea mai largă răspândire. Încadrându-se aceluiași fenomen care a dat naștere neoliticului mijlociu în regiunea dunăreană cultura Vinča s-a manifestat în următoarele variante locale: varianta clasică sârbească (Serbia centrală și partea de sud a Pannoniei), Morava de sud (Kosovo), grupul Bosnia est, Sopot Lengyel (Sirmia și Slovenia estică), cultura Banatului (grupurile: Medina, Alföld și Bucovăț) varianta transilvăneană (grupul Turdaș, complexul Lumea Nouă, faciesul Tărtăria-Tăulaș, grupul Iclod)⁶³ și varianta olteană cu grupurile Olteniei de vest, Rast⁶⁴ (sud-vestul Olteniei) și Vinča-Dudești⁶⁵ (bazinul inferior al Jiului).

Zona răsăriteană a Olteniei, cuprinsă între Olt, Dunăre și Jiu continuă să reprezinte, prin poziția ei geografică, la contactul celor două mari arii culturale Vinča și Boian, un bazin colector de curenți culturale estice, vestice și sudice, deosebit de important la sincronizarea culturală și cronologică a culturilor amintite mai sus. Aceeași zonă va juca un rol important la apariția primelor elemente eneolitice de tip Boian V – Gumelnița sesizate recent în așezările de la Fărcașele⁶⁶ – “Școală”, “Săliște” (bazinul inferior al Oltului), și la Dobrești⁶⁷ (bazinul inferior al Jiului). Aceste descoperiri aruncă o lumină nouă asupra înțelegerii fenomenelor de trecere la eneolitic în această parte a Olteniei.

O problemă rămasă încă nerezolvată se referă mai ales la terminologia folosită la precizarea unor faze și etape din evoluția neoliticului din țara noastră. Contrar vechii împărțiri a neoliticului timpuriu, mijlociu și târziu, Vl. Dumitrescu folosește mai întâi termenul de neo-eneolitic în loc de neolitic, epocă care durează trei milenii, pe care o împarte în mai multe perioade, după cum urmează: neoliticul vechi (Gura Baciului – Cârcea și cultura Starčevo-Criș); neoliticul mijlociu (culturile Vinča-Turdaș, ceramicii liniare, Dudești și Tisa); neoliticul târziu (culturile Boian, Vădastra, Hamangia, Precucuteni, aspectul Lumea Nouă și eventual începuturile culturii Petrești); și perioada eneolitică (culturile Petrești, Gumelnița, Sălcuța, Cucuteni, Cernavodă I și Bodrog - Keresztur)⁶⁸.

Pentru o mai ușoară înțelegere a subdiviziunii epocii neolitice de care să se țină seama de unele elemente care cer trecerea ultimelor două faze ale culturii Boian, cel puțin a ultimelor două faze ale culturii Precucuteni, precum și a culturii Vădastra în perioada eneolitică, același autor ar prefera împărțirea întregii evoluții a neo-eneoliticului în trei perioade precum urmează: neoliticul vechi (grupa Gura Baciului – Cârcea și culturile Criș-Starčevo și liniară); neoliticul dezvoltat (culturile Dudești, Vinča-Turdaș, Tisa, primele două faze ale culturilor Boian, Vădastra și Hamangia, precum și prima fază a culturii Precucuteni); eneoliticul (celelalte faze ale culturilor Boian, Vădastra, Hamangia și Precucuteni, culturile Tiszapolgar, Tisa II, Petrești, Gumelnița, Sălcuța, Cucuteni, Bodrogkeresztur, Tisa III și Cernavodă I)⁶⁹.

N. Ursulescu merge și mai departe în schimbarea vechii terminologii propunând un nou termen “neo-chalcolitic” în loc de neolitic, reflectând în acest fel și mai bine, după același autor, schimbările socio-economice din cadrul culturilor neolitice din Moldova în strânsă legătură cu

⁶¹ *Ibidem*, p. 42.

⁶² Gheorghe Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 70-77; Milutin Garašanin, *op. cit.*, p. 135-139, 181-194.

⁶³ Gheorghe Lazarovici, *op. cit.*, p. 71.

⁶⁴ Vl. Dumitrescu, *The Neolithic Settlement at Rast*, BAR, Oxford, 1980.

⁶⁵ M. Nica și T. Niță, *Dacia*, 23, 1979, p. 31-64.

⁶⁶ *Idem*, *Arhivele Olteniei*, S.N., 4, 1985.

⁶⁷ Material ceramic de tip Boian V-Gumelnița I inedit în depozitul Centrului de științe sociale Craiova.

⁶⁸ Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 22.

⁶⁹ *Ibidem*.

chalcoliticul balcano-anatolian. Principala dovadă pe care se bazează N. Ursulescu, este pătrunderea elementului nou, cuprul, sub formă de podoabe și apoi unelte simple încă din perioada sfârșitului neoliticului timpuriu. El propune pentru Moldova împărțirea neo-chalcoliticului în două etape:

a) Neoliticul propriu-zis care cuprinde evoluția primelor manifestări ale vieții neolitice preceramice, apoi cultura Criș ca și cultura Ceramicii liniare;

b) Chalcoliticul cu trei etape: chalcoliticul vechi (civilizația Precucuteni); chalcoliticul dezvoltat (civilizația Cucuteni) și chalcoliticul final (perioada de tranziție spre epoca bronzului)⁷⁰.

Dintre cele două noi sisteme de periodizare ale neoliticului caracteristic teritoriului țării noastre, primul, al lui Vl. Dumitrescu, pare mult mai acceptabil, mai ales pentru ultimele două faze ale culturilor Boian și Vădastra care aparțin, mai de grabă, eneoliticului când apar și primele elemente eneolitice reflectate atât în ceramică, reprezentări antropomorfe și mai ales în apariția primelor obiecte de cupru. Cultura ceramicii liniare aparține, mai de grabă, neoliticului mijlociu sau dezvoltat și nu celui timpuriu. Se știe, doar, că atât în Moldova unde aceasta suprapune așezări Criș dar mai ales în Muntenia unde ceramica liniară a fost descoperită în asociere cu cea de tip Dudești din perioada neoliticului mijlociu.

La început culturile Dudești și Vădastra sunt prezente în literatura arheologică ca două civilizații deosebite cultural și cronicologic. Abia cu cercetările de la Cernica, arheologii au început să sesizeze unele asemănări dintre elementele ambelor civilizații. D. Berciu este primul care interpretează ceramica Dudești de la Cernica ca aparținând sau reprezentând prima fază a culturii Vădastra sau Proto-Vădastra⁷¹.

Abia în anii 1967, 1968, cercetările noastre în așezarea neolitică de la Fărcașu-de-Sus – “Pe coastă” scoteau la iveală urmele unei așezări Vădastra care suprapune direct o altă așezare cu ceramică tipică Dudești⁷².

Studiul mai aprofundat al rezultatelor obținute și în celelalte așezări învecinate de tip Dudești și Vădastra de la Fărcașu de Jos – “La cimitir”⁷³ (1966, 1971, 1972), Hotărani – “La școală”⁷⁴ (1970), “La tum”⁷⁵ (1967-1982) coroborate cu cele din așezarea de la Fărcașu-de-Sus – “Pe coastă” unde cultura Dudești cu cele patru faze și Vădastra cu faza I și începutul celei de a II-a sunt bine reprezentate, ne-a dus la concluzia de a considera două civilizații, una singură numită de noi “complexul cultural Dudești-Vădastra”⁷⁶ creat de una și aceeași populație în două perioade diferite: neoliticul mijlociu (Dudești) și târziu (Vădastra). Concluziile noastre au fost confirmate apoi de noi cercetări în așezarea vădăstreană de la Vlădila “La magazin” (1982, 1983) și mai ales în cele de tip Vădastra și Boian de la Piatra-sat “Nucet”⁷⁷ și “Vadul Codrii”⁷⁸ (1985, 1987) unde se și suprapun.

Cercetările efectuate de noi în așezarea de tip Boian V – Gumelnița I de la Fărcașu de Sus – “La școală”⁷⁹ (1966), “Săliște” (1984) și Dobrești-“Gura izvoarelor”⁸⁰ (1986) au adus date inedite necesare precizării cronologice a etapei de trecere de la eneolitic în această parte a Olteniei.

În stadiul actual al cercetărilor datele stratigrafice și complexe închise din așezările Dudești-Vădastra și Boian I-Gumelnița I amintite mai sus, coroborate cu cele cunoscute mai înainte au contribuit la alcătuirea unui sistem cronologic sau o periodizare cât mai completă pentru ambele civilizații.

⁷⁰ Nicolae Ursulescu, *Studia praehistorica*, 1-2, Sofia, 1978, 135.

⁷¹ D. Berciu, *Zorile istoriei...*, București, 1966, p. 96.

⁷² M. Nica, *Historica*, I, București, 1970, p. 31-52; idem, *Dacia*, N.S., 20, 1976, p. 71-103.

⁷³ Marin Nica, *Contribuții asupra originii și dezvoltării culturii Vădastra, pe baza descoperirilor de la Fărcașele-Caracal*, în *Comunicări*, I, 1968, p. 1-19.

⁷⁴ *Ibidem*, idem, *Historica*, I, București, 1970, p. 48.

⁷⁵ Idem, *Historica*, II, București, 1971, p. 5-35.

⁷⁶ Idem, *Neoliticul timpuriu și mijlociu în zona răsăriteană a Olteniei*, teză de doctorat, I, Craiova, 1983, p. 131.

⁷⁷ Idem, *Arhivele Olteniei*, s.n., 1988, 6, sub tipar.

⁷⁸ Idem, *Arhivele Olteniei*, S.N., 1986, 5, p. 61-76.

⁷⁹ Idem, *Arhivele Olteniei*, S.N., 1985, p. 35-46.

⁸⁰ Petre Gherghe, M. Nica, I. Ciucă, *Oltenia. Studii și comunicări*, Craiova, 1988.

SUMMARY

Giving the proper arguments, the present study reaches a conclusion according to which, the extension of the Balcan-Anatolyan cultural complex of the middle and late neolithic from South-East to North-West, over the old neolithic substratum led to the formation of numerous cultural related groups, having the same origin, starting from Western Anatolya to the centre of Europe.

Fărcașul de Sus. Amforă, faza Vădastra I